

perioda došlo do početka rušenja fortifikacijskog sustava.

Gospodarskim značajkama razvoja autor daje osobitu pažnju. Koristeći pretežno arhivsku građu obradio je poljoprivredu. Od dominacije pšenice i kukuruza, uvođenja krumpira, voćarstva, vinogradarstva, uzgoja dudova preko stočarstva (govedarstva, govedarstva, konjogojstva) do peradarstva, ovčarstva, lova i ribolova te uzgoja pčela kao i šumarstva, razne su teme kojima je prikazan put protomodernizacije i uvođenja poljoprivrednih inovacija. Prometno-trgovačke funkcije bile su od većeg značenja za Koprivnicu, a najznačajnije će biti otvaranje željezničke pruge od Zakanya preko Koprivnice do Zagreba 1870. godine. Uz detaljno obrađenu trgovinu, autor se tek na razini temeljne informacije osvrnuo na cehove, ostavljajući time prostor za nova istraživanja ove problematike. Na kraju obrade gospodarske problematike autor se pozabavio manufakturama, industrijom, rudarstvom i bankarstvom.

Značajna cjelina ove knjige o Koprivnici govori o društvenim i kulturnim djelatnostim, te o političkom i svakodnevnom životu. Iako povijest svakodnevne nije dobila zasebno poglavlje, njena je obrada prisutna ne samo u ovoj cjelini nego i u čitavoj knjizi. Autor obrađuje osnovne osobine graditeljstva, sakralne i svjetovne objekte, bogati društveni život, zdravstvene prilike te školstvo.

Knjizi je pridodan zaključak, sažeci na hrvatskom i engleskom jeziku, te iscrpni popis izvora i literature. Kao jedna od zamjerki, koja bi se mogla uputiti ovoj monografiji, je nepostojanje sažetka na francuskom jeziku. Naime djelo je nastalo u sklopu djelatnosti Hrvatsko-francuske povijesne radionice kao plod višegodišnjih istraživanja pa bi ono moglo zanimati i dio francuskog čitateljstva. Premda to nije nužno, možda je bilo dobro prirediti i sažetak na njemačkom jeziku. Time bi ova mikrohistorijska istraživanja barem na informativnoj razini mogli prikazati velikim historiografijama.

Iako nevelik tekst (91 str.) je opremljen sa zanimljivim ilustracijama, kartama i tablicama. Djelo je najvećim dijelom pisano na neobjavljenoj izvornoj građi uz konzultiranje svih relevantnih radova o Koprivnici koje su napisali brojni autori. Tu svakako valja istaknuti ranija istraživanja Dragutina Feletara, koja su činila osnovni putokaz autoru, što se može vidjeti iz teksta. Knjiga o Koprivnici u drugoj polovici 18. i najvećem dijelu 19. stoljeća predstavlja sintezu poznavanja razvoja jednog gradskog središta u sjeverozapadnoj Hrvatskoj te može svim zainteresiranim autorima koji se bave urbanom historijom spomenutih stoljeća, poslužiti kao komparativni materijal. Možda će se nekome od čitatelja činiti da je neuobičajen naslov djela, ali i pristup kojim se autor bavi Koprivnicom na razmeđu dviju epoha - prosvjetiteljstva i romantizma. Do sada u hrvatskoj historiografiji nismo često imali slična kronološka rješenja pa ovo djelo na neki način predstavlja mikrohistorijsku inovaciju u nekim detaljima. U svakom slučaju ova knjiga može poslužiti kao prilog raspravama u lokalnoj i regionalnoj historiografiji, ali i o hrvatskoj povijesti dijelova 18. i 19. stoljeća.

Jakša Raguž

IGOR KARAMAN
HRVATSKA NA PRAGU
MODERNIZACIJE (1750-1918.)
 NAKLADA LJEVAK, ZAGREB 2000.

U izdanju Naklade Ljevak u biblioteci "Povijest & historija" posmrtno je 2000. godine izdana knjiga Igora Karamana "Hrvatska na pragu modernizacije /1750 - 1918./". Knjiga je sastavljena od sedam do sada objavljenih te tri neobjavljena rada. Teme svih radova su modernizacijski procesi, odnosno pokušaji modernizacije u Hrvatskoj te utjecaji pojedinih faktora na spomenute procese, tijek i postignuća u razdoblju od

druge polovice 18. st. pa sve do kraja prvog svjetskog rata (1918.).

U predgovoru "Povjesničar u pristupu vlastitom djelu" (5-12) urednik Drago Rokсандić govori o značenju ovog velikog hrvatskog historiografa na razvoj hrvatske historiografije i arhivistike te znanosti uopće, kao i njegov utjecaj na društvene prilike.

Prvi rad "Društvenopovijesni procesi modernizacije i problemi prijelaznih razdoblja" (13-45) koji je izvorno objavljen u časopisu "Naše teme" pod naslovom "Prijelaz ili modernizacija. Društvenohistorijski procesi modernizacije i problemi prijelaznih razdoblja". U ovoj studiji autor se zalaže za interdisciplinarni pristup istraživanju modernizacijski procesa i problema prijelaznog razdoblja, proučavajući pritom fenomene političkog, ekonomskog, socijalnog, demografskog te kulturnog života. Može se reći da je ovo autorov programski "manifest" za promjene u metodološkom pristupu istraživanju društvenohistorijskih totaliteta. Pritom ukazuje na četiri glavne istraživačke teme totaliteta ljudske djelatnosti (ekonomsku, kulturnu, političku i socijalnu). Autor se, također, teorijski pozabavio problemima prijelaznog razdoblja. Na kraju je analizirao društvene krize prijelaznog razdoblja na području Hrvatske u razdoblju od početka preporoda (1835.) sve do narodnog pokreta (1903/4.).

Drugi je prilog "Habsburški prosvijećeni apsolutizam tijekom 18. stoljeća kao protomodernizacijski etatički sustav" (46-89) prvi put objavljen u "Historijskom zborniku" pod naslovom "Prosvijećeni (reformni) apsolutizam na tlu Habsburške monarhije kao etatički sustav prijelaznog razdoblja". Autor je ovdje posebnu pažnju posvetio analizi zbornika radova "Österreich im Europa der Aufklärung" s međunarodnog simpozija "Izazov 1780: Kontinuitet i cezura u Evropi za doba Marije Terezije i Josipa II." održanog u Beču 20.-23. listopada 1980. godine. Na simpoziju su obrađene teme iz raznih područja društvenog, kulturnog, ekonomskog, uprav-

nog i vjerskog života u svim područjima Habsburške monarhije u razdoblju prosvijećenog apsolutizma. Isto je tako prikazana vanjska politika, ali i važnije osobe u reformama Marije Terezije i Josipa II. (knez Kaunitz i grof Firmian). Također su naglašene razlike između etatičkog sustava prijelaznog razdoblja Marije Terezije i Josipa II. te je postavljeno pitanje kontinuiteta i cezura između njihove vladavine s obzirom na razlike u gledištima na utjecaj države u protomodernizacijskom procesu. Dok se Marija Terezija koristila prosvijećenim apsolutizmom kao etatičkim sustavom u provođenju modernizacije države, za Josipa II. ovaj je sustav svrha samom sebi. Ovakav odnos doveo je do povlačenja mnogih pristalica jozefinizma iz javnog života, a u konačnici i do završetka u reakcionarnom francisejskom režimu.

Slijedeći prilog "Hrvatski nacionalni preporod (1835-1875.) i oblikovanje građanskog društva" (90-110) izvorno je objavljen pod naslovom "Grof Janko Drašković u hrvatskom preporodu do 1848." u knjizi Janka Draškovića "Disertaciji iliti razgovor". Na početku autor donosi definiciju nacionalnog preporoda kao sklopa specifičnih oblika u kojima se ostvaruju najvažniji ciljevi i zadaci temeljnog razdoblja izgradnje građanskog-kapitalističkog društva u nacionalnim okvirima. Nadalje su navodeni uvjeti koji su utjecali za razvoj, ciljeve i zadatke hrvatskog preporoda (integracija nacionalnog prostora te stvaranje cjelovitog gospodarskog prostora kao važnog preduvjeta za razvitak ekonomsko-socijalnog života; formiranje odgovarajuće nacionalne ideologije; stvaranje institucionalnog sustava suvremene kulture te jedinstvenog hrvatskog književnog jezika). Osim toga, prikazano je pokretanje, tijekom i postignuća preporoda na ovom području.

Rad "Uloga visokog činovništva u građanskoj Hrvatskoj" (111-128), prije je objavljen u zborniku "Internationales kulturhistorisches Symposium Mogersdorf" pod naslovom "Razvojne karakteristike visokog

činovništva u građanskoj Hrvatskoj do prvog svjetskog rata (uloga države i političke uprave u procesima modernizacije)". Naročito je obrađena problematika nastanka, djelovanja i uloge činovništva od prosvjećenog apsolutizma do prvog svjetskog rata. Njihov nastanak i djelovanje autor je podijelio u tri razdoblja: od terezijansko-jozefinskih reformi do revolucije 1848/9. godine; od revolucije 1848/9. do učvršćivanja dualističkog sustava 1873. godine i od 1873. do početka prvog svjetskog rata. U sva se tri razdoblja može pratiti utjecaj društvenih prilika na razvoj i djelovanje činovništva te njihov pozitivan i negativan utjecaj na modernizacijske procese. Prikazane su također promjene u činovništvu 1860-tih godina prouzročene nepovjerenjem vladajuće strukture u Nagodbenoj Hrvatskoj koja je podržavala Ugarsko-hrvatsku nagodbu.

U slijedećoj studiji "Socijalna i regionalna obilježja studenata na zagrebačkim visokoskolskim ustanovama" (129-145), prvobino objavljenoj u zborniku "Internationalles kulturhistorisches Symposium Mogersdorf" pod naslovom "Socijalno i regionalno porijeklo studenata u zagrebačkom visokom školstvu do prvog svjetskog rata", autor je obradio socijalnu i regionalnu strukturu zagrebačkih studenata u razdoblju od zadnjeg desetljeća 18. stoljeća (1790.) do početka nacionalnog preporoda (1830.), odnosno od zadnje četvrtine 19. stoljeća (1875.) do uoči početka prvog svjetskog rata (1910.) te njihove promjene i utjecaje na modernizacijske procese. Uočljive razlike u socijalnom podrijetlu studenata prouzročene su promjenama u gospodarstvu Hrvatske u promatranom razdoblju. Ukazuje na promjene tijekom pojedinih razdoblja u izboru zvanja studenata (od većinskog izbora svećeničko-redovničkih zvanja u prvom razdoblju ka javnim zvanjima, odnosno zvanjima u trgovini, obrtu, industriji, poljoprivredi i bankarskim poslovima). Autor također naglašava promjene u mjestu prebivališta studenata, odnosno na povećanje udjela studenata izvan Zagreba i Zagrebačke županije.

Prilog "Merkantilno-manufakturna privreda hrvatskih pokrajina do revolucije 1848/1849." dosada nije objavljen. U studiji autor prikazuje privredni razvoj nakon bečkog kongresa 1815. pa do revolucije 1848. godine. Naglašava najznačajnije privredne grane u pojedinim pokrajina (od Hrvatske i Slavonije do Dalmacije i Istre). Također, prikazuje uvjete (prometna povezanost, teritorijalna rascjepkanost, prirodne resurse itd.) koji su ograničavali, odnosno poticali razvoj pojedinih gospodarskih grana. Poseban naglasak stavljen je na tranzitnu trgovinu. Prikazane su i socijalne grupe koje su se bavile pojedinim privrednim granama.

Slijedeći je rad "Značenje kućnih zadruga u modernizacijskoj preobrazbi sela i poljoprivrede" (163-190) prije objavljen u časopisu "Naše teme" pod naslovom "Tradicionalne seoske institucije u procesima modernizacije". Autor je veliku pažnju posvetio knjizi Ognjislava Utješenovića-Ostrožinskog "Kućne zadruge Južnih Slavena". Postavlja pitanje radi li se o institucijama tradicionalnog društva ili o institucijama feudalnog poretka te autor smatra da su kućne zadruge institucije tradicionalnog društva vrlo važne u procesu modernizacije zbog brojnosti radne snage na jednom mjestu. Također, smatra da ukidanje kućnih zadruga nije preduvjet za modernizacijske procese s obzirom da su one institucije tradicionalnog društva. Velika je pažnja posvećena ulozi seoskih kućnih zadruga u modernizaciji Hrvatske.

Slijedeći rad "Kapitalistička ekonomika u Hrvatskoj do Prvog svjetskog rata" (192-237) objavljuje se po prvi put. Autor je najprije obradio društvene prilike u agrarnoj ekonomici s obzirom na promjene prouzročene ukinućem feudalnih odnosa 1848/9., odnosno ostvarivanjem prava bivših seljaka podložnika. Također je prikazao razlike između pojedinih hrvatskih pokrajina. Prikazano je usitnjavanje zemljišnog posjeda utvrđujući da se na taj način smanjuje osnovica za razvoj kapitalističke privrede u ovoj grani ekonomije.

Nadalje su prikazani preduvjeti (stvaranje

jedinstvenog gospodarskog prostora te samostalnost u vođenju ekonomske politike) razvoja kapitalističke ekonomije te rezultati borbe za ostvarivanje spomenutih preduvjeta. Velika je pažnja posvećena izgradnji željezničke mreže kao i borbi hrvatskih poduzetničkih krugova za ostvarivanje vlastitih interesa u izgradnji željezničke magistrale istok-zapad te vanjskim (interesi Beča i Budimpešte) i unutrašnjim faktorima (nedostaci financijskih sredstava) koji su ometali njihove težnje. Osim agrarne ekonomije autor je prikazao i razvoj ostalih gospodarskih grana (bankarstvo, industrijalizacija, trgovina i obrt) u svim hrvatskim pokrajinama kao i razlike između pojedinim pokrajinama te se osvrnuo na preduvjete razvoja svih gospodarskih grana kao i na nedostatke njihovog razvoja.

Studija "Procesi/fenomeni inicijalne tranzicije stanovništva Hrvatske do 1918." (238-272) izvorno je objavljen u časopisu "Socio-logija sela" pod naslovom "Počeci tranzicije stanovništva u Hrvatskoj i njihova socio-ekonomska osnova (do 1918.). Ovdje se autor osvrnuo na tranzicijsku preobrazbu u kretanju stanovništva Hrvatske u svjetlu relevantnih razvojnih tokova moderniziranja socio-ekonomskih odnosa (do 1918. godine). Na početku prikazuje modernizacijske procese u Hrvatskoj te njene rezultate. Osvrnuo se i na modernizacijske procese odozgo (izvana ili iznutra) i odozdo (iznutra). Nakon uvodnih razmatranja prikazana je inicijalna tranzicija stanovništva i njezinu društvenopovijesnu uvjetovanost te utjecaj bračnog sastava stanovništva na kretanje nataliteta. Na kraju se osvrnuo i na migracije kao posljedicu deformativnih fenomena pseudoindustrijalizacije, odnosno pseudo-urbanizacije.

Posljednji rad "Hrvatski protonacionalni i nacionalni programi: Petar Zrinski - Janko Drašković - Eugen Kvaternik" (273-289) dosada nije objavljen. Autor se osvrnuo na protonacionalne i nacionalne programe počevši od Petra Zrinskog i njegovog ozaljskog kruga preko Baltazara Adama

Krčelića pa sve do Janka Draškovića i njegove Disertacije te Eugena Kvaternika, tvorca nacionalnog programa, i njegove knjige "Hrvatski glavničar". Autor je, također, prikazao i Starčevićeve zlouporabe Kvaternikovog nacionalnog programa odnosno pravaštva, koje autor naziva starčevićanstvom.

Na kraju priređivač prenosi "Bibliografiju radova Igora Karamana" (294-318) iz knjige "Požega u srcu Slavonije". Bibliografija zorno prikazuje veličinu i značaj ovog povjesničara u hrvatskoj historiografiji i arhivistici.

Ova će knjiga, iako je pretežno sačinjena od objavljenih radova, imati velik utjecaj za razvoj hrvatske historiografije. Naime, pred nama je pokušaj interdisciplinarnog proučavanja utjecaja raznih fenomena na modernizacijske procese od druge polovice 18. st. (1750.) do kraja prvog svjetskog rata (1918.).

Milan Vrbanus

HENRY KISSINGER DIPLOMACIJA

GOLDEN MARKETING, ZAGREB 2000;
PREVELE JASNA GRUBIĆ I VESNA TOMIĆ;
REDAKCIJA I POGOVOR RADOVAN
VUKADINOVIĆ
HENRY KISSINGER, DIPLOMACY, A
TOUCHSTONE BOOK, NEW YORK, 1994.

Gotovo dva desetljeća od prijevoda dviju golemih knjiga memoara Henry Kissingera bivšega savjetnika za nacionalnu sigurnost i državnoga tajnika u administracijama predsjednika Richarda Nixona i Geralda Forda ("White House Years", u hrvatskom izdanju "Memoari"), na našem se tržištu pojavio prijevod "Diplomacije", tiskane 1994. godine. Ukupno je riječ o četvrtom Kissingerovom naslovu na hrvatskom jeziku. Prve dvije knjige, "Obnovljeni svijet: Meternich, Castelereagh i problemi mira 1812 - 1822", u izdanju Matice hrvatske 1976. preveo je Vjesnikov novinar Krešimir Fijačko. Dva sveska "Memoara", objavljenih u nakladi

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LIII
ZAGREB 2000.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LIII, str.1-283, Zagreb 2000.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky